

ȘCOLILE CONFESIONALE ROMÂNEȘTI DIN SĂLAJ – ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

IOAN CIOCIAN

Perioada cuprinsă între revoluția de la 1848 și momentul încheierii pactului dualist austro-ungar din anul 1867, reprezintă epoca unui puternic avânt al școlilor confesionale din monarhia habsburgică.¹ Aproape fiecare localitate românească din *Țara Silvaniei* își va deschide școală, angajându-și învățător plătit, iar elevii de vârstă școlară, în majoritatea lor covârșitoare vor urma cursurile, după un program conceput de ierarhiile bisericii greco-catolice! Noile realități social-economice și mental-spirituale din *satele deziobăgite* în primii ani după războiul civil, animate de noul suflu al culturalizării vor scoate comunitățile românești din starea lor de *amorteală*, determinându-le să se îndrepte cu mai mare pregnanță spre biserică și școală, instituțiile, ce prin tradiție le-au apărut drepturile, atât în epoca iluminismului, cât și în cea a varmerz-ului, până la izbucnirea revoluției de la 1848.³

Zestrea școlară era extrem de săracă atât sub aspectul dotării materiale, cât și sub cel al conținutului instructiv și al încadrării cu învățători pregătiți în școli pedagogice. Într-o casă modestă, acoperită cu paie și pardosită cu pământ muruit, încălzită cu lemne aduse de elevi de acasă, cantorul sau un tânăr cu câteva clase gimnaziale îi învață pe copii scrisul, cititul, socotitul și cântările bisericești.⁴ În anii războiului civil și puținele localuri de școală existente au fost distruse sau dărăpănate, iar numărul învățătorilor a scăzut foarte mult, așa cum este consemnată în protocoale parohiale și însemnările juzilor și ale notarilor, chiar și în satele unde existau școli bine orânduite în anii treizeci-patrzeci ai secolului al XIX-lea.⁵ Frământările,

---

¹ T. V. Damșa, *Biserica greco-catolică din România în perspectiva istorică*, Timișoara, 1994, p. 210-212; I. Gh. Rusu, *Școala populară cu despărțăminte*, Zalău, 1971, p. 49.

² K. Hitchins, *Conștiința națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, Cluj, 1992, p. 9-11; S. Retegan, *Satul românesc din Transilvania ctitor de școală (1850-1867)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 15-17.

³ *Idem*.

⁴ N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, 1971, p. 14-16; G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, II, Sibiu, 1890, p. 636; I. Lupaș, *Studii istorice*, vol. V, Sibiu, 1945, p. 251.

⁵ *Idem*.

neajunsurile și nepăsarea autorităților din *Țara Silvaniei* din anii 1849-1850, au făcut ca problema școlii să fie neglijată atât în localitățile mari, cât și în cătunele sărăcicioase presărate pe văile și dealurile celor două comitate. Sarcina revigorării școlii va rămâne din nou în seama bisericii și a slujitorilor săi, în frunte cu neobositul vicar Alexandru Șterca Șuluțiu.⁶ Apelurile repetate ale lui Constantin Alutan, ajuns prepozit al capitlului de la Blaj, nu s-au putut materializa, ca și convocarea sinodului vicarial, pentru a lua măsurile ce se impuneau în vederea reorganizării învățământului.⁷ Șuluțiu căuta să-i mobilizeze pe protopopi și preoți spre a reactiva procesul de învățământ și a impune limba română în raporturile cu autoritățile, pentru localitățile cu populație românească, adresându-se prin protocoale clerului, notarilor și juzilor, dar nici aceste demersuri nu puteau demara viguros, întrucât lumea se temea de efectele tribunalelor de sânge și era apăsată de valul lipsurilor și al privațiunilor suferite în anii războiului civil. Vicarul Alexandru Șterca Șuluțiu trimite la 27 august 1849 o circulară către poporeni, prin care sprijină dreptul românilor la libertate politică și folosirea limbii române în administrație și justiție.⁸ El spera că printr-un front comun al clerului cu juzii, notarii și jurații satelor se va realiza o luminare a poporului, ce se va atașa limbii naționale și-și va cere drepturile în toate împrejurările. În același timp se angajează ca împreună cu toți credincioșii să vegheze ca în orice împrejurare "*drepturile națiunii noastre să nu se vatăme și să nu rămână fără fruct*."⁹ La 7 octombrie 1849 cere o situație concretă pe protopiate a modului de întrebuințare a celor 5000 de florini împrumutați de la stat pentru procurarea de manuale, cumpararea de locuri de școală și edificarea casei vicariale din Șimleu, această sumă trebuind să fie restituită în timp de zece ani.¹⁰ În noiembrie același an, el ordonă printr-o nouă circulară, ca în fiecare protopopiat să se țină sinoade în care să se dezbată amănunțit problemele școlii: cum s-ar putea ridica un nou local în fiecare sat, care ar fi sursele de venit, cum se va face încadrarea dascălilor, de unde s-ar putea procura cărți și cum ar trebui acționat pentru a-i determina pe părinții copiilor între 6 și 12 ani să frecventeze școala.¹¹

Intenția vicarului a fost aceea de a convoca sinodul în probleme școlare la 10 mai 1848, dar vremurile tumultuoase l-au făcut să-l amâne mereu până la 10 ianuarie 1850.¹² Încă din circularul de convocare, prelatul de la Șimleu își manifestă dorința fierbinte de a mobiliza toate forțele în vederea relansării învățământului popular

⁶ D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 81848, f. 3-4; B. G. Diuca, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 14-19; I. Ardeleanu-Senior, *Istoria învățământului românesc din Sălaj*, Zalău, 1936, p. 19-22.

⁷ N. Edroiu, *op. cit.*, p. 9-12; I. Ciocian, *Vicariatul Silvaniei*, Arad 2000, p. 330; D. Suciu, *op. cit.*, p. 6.

⁸ D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 1741849, f. 96.

⁹ D. Suciu, *op. cit.*, p. 6-7.

¹⁰ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 871850, f. 1; S. Rețegan, *op. cit.*, p. 18.

¹¹ *Idem*.

¹² I. Ciocian, *op. cit.*, p. 331; D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 1321848, f. 6 (Documente din 7 aprilie 1848).

românesc din Sălaj, în conformitate cu imperativele timpului post-revoluționar. "A sosit timpul, și cu glas mare strigă veacul, că mai încolo nici părăsit neamul nostru nu trebuie să dormiteze în leagănul neștiinței și să rămână înapoia a toată lumea în civilizație și în lumina intelectuală. N-avem oameni puternici, ca alte neamuri, cari să ne poată ajuta, afară de Dumnezeu."¹³ Pentru a da o și mai mare pregnanță hotărârilor ce se vor lua s-a căutat ca participarea să fie una reprezentativă atât pentru forul ecleziastic, cât și pentru organele locale civile, alături de reprezentanții elitelor laice.¹⁴ Din partea clerului participă protopopii Demetriu Coroianu, al Craidorolțului, Grigore Pop al Băseștilor, Ioan Lobonțiu din Giurtelec, Iosif Vaida al Bredului, Grigore Gael, parohul Bobotei; reprezentantul Protopopiatului Sărauad, Petru Bran, protopopul Periceului și Laurențiu Munteanu din partea Protopopiatului Noșigului.

Participă, de asemenea, "partea mirenească", fruntași politici, conducători de instituții și proprietari români din Sălaj, între care: Florian Marcuș, avocat din -Șimleu, George Filep din Căuaș, nobilul Butyan și Alexie Balint, comisar cercual din partea forurilor administrative locale.¹⁵

După cum se consemnează în protocolul încheiat cu ocazia sinodului, multiplicat apoi, de protopopul Petru Bran din Maieriște, pentru a fi distribuit în toate cele 11 tracturi protopopiale ale Vicariatului Silvaniei, participanții au hotărât în unanimitate, ca fiecare sat să se preocupe pentru a-și procura loc de școală, fie prin donarea de către biserică, fie prin schimburi sau cumpărări.¹⁶ Pentru suportul material al școlii, toate localitățile românești își vor constitui un fond bănesc din "*cârciumăritul iobăgesc*", în cele trei luni de toamnă, din donații personale, contribuția clerului, o taxă impusă în mod special noilor căsătoriți și sumele ce se vor strânge din taxa secerișului, culesul porumbului, culesul strugurilor și mila din talgerul parohial adunată în sărbătorile Paștilor.¹⁷ Din aceste sume se vor cumpăra cărți pentru elevii nevoiași, iar acolo unde nu există învățător se va apela la serviciul cantorului sau al preotului, după împrejurări, care vor învăța fetițele și băieții, până la ocuparea postului de către un: dascăl. De asemenea, s-a discutat și problema duratei anului școlar și a frecvenței, impunându-se gloabe pentru părinții delăsători.¹⁸

¹³ D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 131850, f. 3; I. Ardeleanu Senior, *Contribuția la istoricul dezvoltării învățământului românesc din Sălaj la mijlocul veacului trecut*, Zalău, 1971, p. 19.

¹⁴ *Idem*.

¹⁵ D. Stoica, I. P. Lazar, Schița monografică a Sălajului, Șimleu, 1908, op. cit., p. 76-80; I. Ciocian, *Sălajul și istoria națională în Școala noastră*, Anul IV, Nr. 31994, Zalău, p. 88-90; L. Bran, *Începutul învățământului românesc în Sălaj*, în *Țara Silvaniei*, an. I, vol. I, 1940, p. 19-27; T. Pavel, *Reșeaua învățământului popular românesc din nord-vestul Transilvaniei între 1849-1860 și strădanii pentru dezvoltarea ei*, în *Lucrări științifice*, Oradea, 1972, p. 86-88; *Gazeta Transilvaniei*, ianuarie 1850, p. 42-46; V. Netea, op. cit., p. 116.

¹⁶ *Idem*.

¹⁷ D. Suci, op. cit., p. 6; I. Ardeleanu-Senior, op. cit., p. 61; D. Stoica, I. P. Lazăr, op. cit., p. 78-99.

¹⁸ I. Ciocian, *Lupta bisericii române unite din Sălaj pentru drepturi naționale și făurirea statului național unitar român între anii 1848-1918*, în A. M. Porolissensis, XVI, Zalău, 1992, p. 418-420.

Pe lângă faptul că hotărârile sinoadelor vor deveni "*lege și normă de organizare și funcționare a învățământului elementar din Sălaj, timp de aproape un deceniu, acestea vor rămâne ca puncte de reper pentru întreaga epocă ulterioară, fundamentând redeșteptarea națională și culturală a românilor din Țara Silvaniei.*"¹⁹

În virtutea scutului autonomiei clericale, perpetuată din perioada iluminismului, și al poziției clerului, ca cel mai numeros și instruit segment al intelectualității românești, biserica își arogă pe mai departe prerogativul de a coordona școlile confesionale, ce vor cunoaște un avânt deosebit, în deceniului absolutismului, nemaicunoscut până la finele secolului al XIX-lea. Biserica își revendică patronajul moral al obștii și preia lupta cu statul austriac, în care vede un adversar, ce urmărește să limiteze această forță a societății românești, deținătoarea firelor rețelei școlare confesionale, cu resurse materiale la nivelul comunităților și disponibilități politice, ce poartă amprenta luptei pentru drepturi naționale. Protejată sistematic de ierarhiile greco-catolice de la Blaj și de la Gherla, preoțimea din Vicariatul Silvaniei va tutela școala, ce nu se identifică cu clerul, nici prin poziție socială, nici prin stare materială, singurul element ce le conferă elemente de identitate fiind cel de natură spirituală. Aflată sub plan organizatoric sub tutela clericală, suportul material al învățământului rural, până după 1868, cade ca o povară permanentă asupra comunităților sătești, alături de obligația întreținerii bisericilor și a organelor administrative, formate din juzi, notari și jurați.²⁰

De pe o poziție opusă forul gubernial dirijat de curtea de la Viena a făcut incomparabil mai mult pentru progresul procesului de învățământ în rândul românilor, decât s-a făcut până atunci de către administrația nobiliară maghiară. Atât guveratorul Wohlegemat (1849-1851), cât și succesorul său, Schwarzenberg (1849-1851), s-au dovedit preocupați de problemele românilor, inclusiv de nivelul și căile de instruire ale acestora.²¹ Noianul de rapoarte, plângeri și cereri expediate de preoți, învățători și cantori către vicarul Demetriu Coroianu sunt o dovadă grăitoare că în Țara Silvaniei existau multiple preocupări pentru dezvoltarea învățământului, cu toate aspectele colaterale legate de strângerea banilor necesari școlii, lipsa de solitudine a unor preoți, opacitatea în unele cazuri a juzilor și a notarilor, etc. Dacă în protopopiatele: Crasna, Pericei, Sărauad și Băsești, lucrurile au demarat mai ușor prin impunerea protopopilor în fața organelor locale, în protopopiatele Ipului, Șamșudului și mai ales al Bredului, lucrurile s-au tervigersat și abia după câțiva ani se vor înregistra rezultate palpabile.²²

¹⁹ L. Bran, *op. cit.*, p. 19-21; I. Ciocian, *op. cit.*, p. 89; D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 77; S. Retegan, *Satul românesc din Transilvania Cîtor de școala (1850-1867)*, Cluj, 1994, p. 14-19.

²⁰ I. Ciocian, *op. cit.*, p. 331; S. Retegan, *op. cit.*, p. 15; A. Farcaș, *Aspecte ale începuturilor învățământului sălăjan*, Zalău, 1971, p. 16; L. Bran, *op. cit.*, p. 22-27.

²¹ *Idem.*

²² *Idem.*

Reglementarea generală a cadrului organizatoric al învățământului în deceniul absolutist se face prin dispoziția gubernială din 19 aprilie 1850, aceasta statutând dreptul organelor locale de a efectua controlul prin inspecții la toate nivelurile de învățământ. Din acest moment sistemul de învățământ devine o problemă comună a statului și a bisericii.²³ Necesitățile materiale ale unităților de învățământ și organizarea externă a acestora vor cădea cu prioritate în seama juzilor, comisarilor cercuali și a Ministerului Cultelor și Învățământului de la Viena. Controlul bisericesc se efectua în sate prin intermediul preotului-paroh, ca director local, a protopopului ca inspector tractual și a episcopului ca autoritate ecleziastică supremă. Toți sunt chemați să abordeze problemele școlii pornind de la dispozițiile cadrului legal, reglementat de guvernul pe un fundament democratic cu trimitere în școlile primare și accesul neîngrădit în orice fel de școli indiferent de naționalitate și confesiune.²⁴

Cum lucrurile nu se puteau schimba într-un timp prea scurt, constatăm că la Vicariatul din Șimleu sosește înștiințarea de la Blaj legată de stare a învățământului confesional, specificând că în Sălaj, ca și în întreaga dieceză a Blajului "*situația școlilor este precară*", iar preoții români, se ocupă insuficient de predarea religiei la copii.²⁵ La câteva zile după aceasta, vicarul le solicită preoților să facă toate demersurile pe lângă notari, juzi și poporeni să se ridice localuri de școală, sau acolo unde nu este posibil să se închirieze spații pentru învățământ. Stăruința sa merge chiar mai departe, cerând să se recurgă la forță împotriva acelor ce nu acordă atenția cuvenită școlii.²⁶ De fapt, clerul apela mereu la aportul comunității sătești, fără a pune în joc o parte din propriile bunuri, de departe mai substanțiale și mai bine consolidate juridic și în ochii opiniei publice, decât cele ale învățământului în general.²⁷ De aceea, inclusiv în cadrul sinoadelor protopopești și vicariale se apela la solicitarea forțelor locale pentru a-i constrânge pe săteni să disponibilizeze sume pentru susținerea școlii. Tendința preoțimii în multe localități este aceea de a folosi aportul sătenilor la rotunjirea zestrei parohiale și mai puțin a celei școlare. Aceasta s-a datorat și stării de incertitudine generată de absența episcopului de la Blaj din viața eparhiei până spre sfârșitul anului 1850, care a dat mâna protopopilor și preoților de a se manifesta în multe privințe la latitudinea bunului plac, neglijând interesele școlii și ale parohiei pentru a intra în posesia unor bunuri sau sume de bani, cu scop de căpătuială.²⁸

²³ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 871850, f. 9; D. A. N. Cluj, *Alexandru Sterca Șuluțiu*, Cota 1531850, f. 6; S. Retegan, *op. cit.*, p. 18-19; I. Ciocian, *op. cit.*, p. 89.

²⁴ S. Retegan, *op. cit.*, p. 34.

²⁵ D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 501850, f. 1.

²⁶ *Idem*, Cota 704/1862, f. 11.

²⁷ *Idem*, Cota 709/1863, f. 11, Document din 20 martie 1863, semnat de episcopul Ioan Alexi și Macedon Pop, inspectorul școlar general din Dieceza Gherla, sub a cărui jurisdicție se găseau școlile din Vicariatul Silvaniei.

²⁸ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 01/1850, f. 15.

Existau și protopopiate unde lucrurile trebuiau luate de la început din cauza adversității nobililor și a neimplicării autorităților locale, la care preoții nu găseau nici înțelegerea și nici sprijinul necesar. În protopopiatul Bredului, format din 13 sate, în anul 1849 protopopul Iosif Vaida avea o situație de acest gen. Abia în Firminiș și în Popeni se dobândise loc de școală, în celelalte 11 localități ale tractului: Brebi, Ciglean, Crișeni, Aghireș, Hereclean, Creaca, Mirșid, Prodănești și Ortelec, pe lângă faptul că terenurile arabile și pădurile comunale le-au fost răpite, sătenii nu dispun de nici o bază materială pentru a-și înjgheba școli. Plângerile adresate comisarilor cercuali și juzilor locali se lovesc de zidul incertitudinii și al tatonărilor, specifice primilor ani de după revoluție.²⁹

După 1856, lucrurile se schimbă în multe privințe, pentru că prin sumele împrumutate de la stat în anul 1854 și trecerea la împrumutarea țăranilor s-au rezervat locuri de școli în intravilane și suprafețe de teren pentru întreținerea învățătorilor.³⁰

Organele locale au dat dovadă de înțelegere și în privința părților de pădure ce reveneau școlilor în multe localități. O problemă aparte a fost cea generată de lipsa învățătorilor, a manualelor și slaba frecvență a elevilor. Tinerii ce doreau să devină învățători erau îndrumați de vicariat spre Oradea, Arad și Năsăud, unde de treburile preparandiei se ocupa renumitul pedagog Vasile Petri. Circularele trimise de Demetriu Coroianu în această perioadă surprind apelurile repetate ale protopopilor către preoți și învățători pentru a-i cointeresa pe părinți de faptul că *"școala este temelie oricărui progres, în lipsa pregătirii școlare românii rămânând slugi la celelalte neamuri."*³¹

Abia în 1855, la insistențele lui Alexandru Șterca Șuluțiu, ministrul Leo Thun va numi un consilier pentru școlile greco-catolice din Ardeal.³² Protopopii Ioan Lobonțiu, Iosif Vaida, Ioan Pop, etc., impulsionați de către Demetriu Coroianu cutreiera satele, organizează sinoade protopopești pe teme școlare și, la nevoie iau măsuri de sancționare față de clericii și învățătorii cuprinși de apatie inactivității. Cunoscând realitățile dure din satele abia *deziobăgite*, aceștia surprind viața grea a credincioșilor ce cu greu își procura cele necesare vieții, din care își dau părțica lor de obol pentru interesele școlii sătenești.³³ În acele împrejurări complexe, când pe lângă sărăcie trebuiau învinse și mentalitățile oamenilor, s-a deschis în anul 1856 școala din Domnin, la insistențele protopopului Noțigului, Iosif Pașca și a nobilului român Ioan Pop, ce împreună cu preotul Ioan Opriș au convocat obștea satului pentru a-i arăta binefacerile învățământului și a o determina să găsească resurse în vederea

²⁹ S. Retegan, *op. cit.*, p. 18; B. C. U. Cluj, Colecții speciale, Xerox, Pachet 280/1, 1850; D. J. A. N. Cluj, Fond Dumitru Braharu, Doc. 1/1850, f. I-II.

³⁰ *Idem.*

³¹ D. J. A. N. Sălaj, Fond Parohia greco-catolica Chieșd, Pachet 1, Cota 11(1856- 1875), f. 12-25; D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia greco-catolica Gherla, Cota 1406/1852, f. 11; Cota 2147/1853, f. 23.

³² S. Retegan, *op. cit.*, p. 14-19; I. Botezan, în *Apulum*, XVI, 1978, p. 361-365.

³³ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cola 201/1851, f. 50; Cota 236/1851, f. 60-61.

retribuirii învățătorului.³⁴ Școala a funcționat din lipsă de spațiu într-o casă părăsită a lui Simion Coposu, după care s-a mutat într-o cameră lângă casa parohială. Cum între preot și învățător s-au iscat neînțelegeri, Ioan Pop așează școala într-o încăpere la parterul casei sale, până ce s-a înălțat prima școală de bârne în 1860.³⁵

Dacă în privința școlilor primare, aproape toate satele vor înjgheba o unitate de învățământ, în privința învățământului gimnazial lucrurile cunosc o cu totul altă turnură. Dincolo de teribilismul preotului Ilie Hodiș, cunoscător a patru limbi și posesorul unei bune pregătiri intelectuale, ce s-a încumetat să deschidă o școală de rang gimnazial la Tihău,³⁶ lângă Jibou, predând de unul singur toate obiectele din programă, între anii 1848-1854, din lipsă de fonduri nu va funcționa nici gimnaziul maghiar din Șimleu, unde se înscriau majoritatea copiilor români, dornici de a urma o școală mai înaltă.³⁷ Abia în anul 1854, cu largul concurs al lui Alexandru Sterca Șuluțiu se reiau cursurile acestei școli de tradiție în Sălajul primei jumătăți a secolului trecut, unde din timpul episcopului Ioan Bob limba română și religia se predau de către un profesor român.³⁸

Entuziasmul românilor din zona Șimleului se stinge treptat după 1850, deși încă de la 15 noiembrie 1849, Șuluțiu îi anunțase că gimnaziul din localitate își va începe cursurile cât mai curând.³⁹ Optimismul vicarului mergea chiar mai departe, spunând că "*din opt profesori, patru să fie români de ai noștri.*" După aproape doi ani de așteptare, mâhnit și neîncrezător în buna intenție a administrației de la Șimleu, pe care o susținuse de la nivelul scaunului vicarial în privința disponibilizării de fonduri,⁴⁰ pentru deschiderea gimnaziului minorit, la 25 octombrie 1850, Șuluțiu îl înștiințează cu mare durere pe Dragoș Cibini, că se va desființa gimnaziul Șimleuan, deși acesta "*era de mare trebuință pentru cei zece mii de copii ai românilor din Sylvania*".⁴¹

Strădaniile lui Demetriu Coroianu și a clerului greco-catolic în vederea redeschiderii gimnaziului din Șimleu, între anii 1853-1854 sunt remarcabile, astfel că din colecte se adună la vicariat suma de 3688 de fiorini, la care în 1855 se vor adăuga 1000 de florini trimiși de noua episcopie de la Gherla la cererea expresă a lui Ioan

³⁴ I. Ciocian, *Dezvoltarea învățământului în comuna Someș Odorhei până în anul 1918*, în A. M. Porolissensis, XIII 1988, p. 770; D. J. A. N. Sălaj, Fond Revizoratul școlar al județului Sălaj, *Monografia școlii din Domnin, manuscris*, de Gh. Oprea, p. 1-9.

³⁵ *Idem*.

³⁶ N. Albu, *op. cit.*, p. 191.

³⁷ C. Suciu, *Correspondența lui Ioan Maniu cu Simion Bărnuțiu*, Blaj, 1929, p. 402; T. Pavel, *op. cit.*, p. 86-88; V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848-1881)*, București, 1874, p. 132.

³⁸ V. Vetișanu Mocanu, Cartea Șimleului p. 76-78; V. Bojor, Canonicii Diecezei Greco-Catolice de Gherla, p. 120; D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 179.

³⁹ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 148/1849, f. 1-3.

⁴⁰ *Idem*.

⁴¹ *Idem*, Cota 157/1850, f. 1-6.

Alexe, născut în satul Mălădia de lângă Șimleu.⁴² Un rol deosebit în deschiderea noii instituții de învățământ l-au avut cei 12000 de florini puși la dispoziție de Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș cu largul concurs al mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu. Acesta spera că de administrarea gimnaziului se va ocupa Ioan Alexe prin consistoriul de la Gherla încredințat zeosului Macedon Pop, omul care a revoluționat învățământul nășăudean. Preocupat de a deschide școli în centrul diecezei gherlane, episcopul a încredințat pe mai departe conducerea gimnaziului de la Șimleu ordinului călugăresc al minoriților cu sediul la Arad.⁴³ Pentru români, câștigul constă în faptul că aici s-a menținut catedra de limba română și s-a predat religia în limba română prin aportul profesorilor: Ștefan Pop, Andrei Liviu Pop, viitorul canonic de Lugoj, Ioan Galu și a vicarului Demetriu Coroianu, până la închiderea sa în anul 1866, în momentele grele pentru românii ardeleni, când aristocrația maghiară era preocupată de statuarea actului dualist, neglijând învățământul, și mai ales acele școli unde grosul elevilor îl formau românii. Principalii directori de gimnazii între anii 1854 și 1866 au fost Marcovits Racus, Kollar Ludovic și Paluch Eugen. Din acel moment, tinerii români se vor îndrepta cu predilecție spre școlile din Gherla, Oradea, Cluj, Satu Mare și Beiuș.⁴⁴

Ioan Alexi, prin circulare școlare încearcă să facă ordine în administrarea școlilor confesionale, cerând în permanență situații cu starea localului de școală, încadrarea cu învățători, existența manualelor și frecvența elevilor.⁴⁵ Din anii 1858-1862 se păstrează modele tip de inspecții școlare efectuate atât de inspectori angajați de episcopie, cât și de protopopii și preoții locali, precum și măsurile ce se luau împotriva celor ce nu frecventează școala, îngroșând rândurile analfabeților, inclusiv achitarea sumei de 10 florini pentru tinerii căsătoriți, care nu sunt în măsură să-și semneze actul de căsătorie.⁴⁶ Crește simțitor numărul învățătorilor cu pregătire pedagogică și se ameliorează starea lor materială printr-un aport mai substanțial al comunităților sătești. Întocmai ca și preoții, învățătorii vor apela mereu la școli cu mulți elevi, în localități cu apreciable surse de venit și tradiție în respectarea școlii și a slujitorilor ei. Se remarcă acum învățători cu reale calități în plan pedagogic și gospodăresc, cum au fost: Ioan Hendea, Gheorghe Șimonca, Anton Matei, Filip Marica și alții.⁴⁷ Aceștia

⁴² V. Vetișanu-Mocanu, *op. cit.*, p. 77; I. Ciocian, *Viața economică și socială a preoșimii greco-catolice din Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în A. M. Porolissensis, XVIII, Zalău, 1994, p. 326-329; D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 138-143.

⁴³ V. Bojor, *op. cit.*, p. 121; I. Ardeleanu-Senior, *op. cit.*, p. 60-64; D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 2/1892, f. 13; *Gazeta de Duminică*, Șimleu, Nr. 32, 1908, f. 3-4.

⁴⁴ V. Vetișanu-Mocanu, *op. cit.*, p. 77.

⁴⁵ D. J. A. N. Sălaj, Fond Parohia greco-catolică Chieșd, Pachet 1, Documente, Cota 11 (1856-1875), f. 12-30; Cota 121/1863, f. 35-37; Inspectorul școlar Macedon Pop, stabilește un regulament obligatoriu pentru toți docenții (învățătorii) din școlile confesionale greco-catolice aflate sub îndrumarea sa.

⁴⁶ S. Retegan, *op. cit.*, p. 24.

⁴⁷ S. Oros, *Memorial jubiliar, 1870-1910*, Șimleu, 1912, p. 142-145; I. Ardeleanu-Senior, *op. cit.*, p. 160-163; *Sematismul Diecezei Greco-Catolice Gherla*, 1877, p. 148; D. J. A. N. Sălaj, Fond Monografii școlare, *Monografia școlii din Someș Odorhei întocmită de A. Matei*, 1929, p. 1-7.

întrețin loturi școlare, plantează pomi, culturalizează masele prin conferințe și se implică alături de slujitorii altarului în viața spirituală și politică a Sălajului. Multe școli însă vor lăncezi, datorită delăsării celor două forțe chemate să le susțină: pe de o parte preoțimea absorbită în multe sate de preocupări mercantiliste și organele administrației locale, ce cu greu mai găsește resursele necesare pentru înzestrarea școlilor și plata învățătorilor. Pentru a scoate școala confesională din impas, guvernatorul Folliot de Crenneville se apropie de pătura cultă românească, de formație laică, încercând să scoată școala de sub patronajul bisericii, sau cel puțin să limiteze amestecul *popilor* în toate treburile învățământului primar.⁴⁸ Măsurile energice luate în anul 1864 de către Guvernul, în urma rapoartelor întocmite de consilierii civili, va atrage după sine o reacție din partea forurilor mitropolitane și diecezane, care doresc cu orice preț menținerea autonomiei clericale în învățământul confesional, deși tacit recunosc starea de lucruri, care pe ansamblu era un recul față de elanul școlar dinaintea de 1860. Intervenția promptă a forurilor guberniale în anul 1866, prin care se cere colaborarea reală între preoțimea locală, primari și învățători, pentru depășirea impactului educațional se concretizează într-o altă manieră de abordare a problemelor învățământului, atât de către episcopie, cât și de către vicariat. Demetriu Coroianu va face ordine în privința localului de școală, a terenurilor aparținând școlii și a încadrării acestora, luând măsuri severe în special împotriva "*preoțimii bătrâne*", ce trata școala ca o problemă secundară a bisericii.⁴⁹ Documentele colective de angajament între soborurile parohiale și senatele școlare pentru o conlucrare rodnică în vederea apărării școlilor confesionale între anii 1866 - 1848 sunt o dovadă grăitoare a schimbării atitudinii față de problema învățământului sătesc atât din partea elitelor, cât și a masei credincioșilor.⁵⁰ În privința consolidării suportului material al școlii se donează sumele împrumutului de stat din anul 1854, taxele de cârciumărit, uiumul morilor, venitul târgurilor, sume ale comunităților bisericești ori parcele de pământ și bani din partea unor persoane interesate să consolideze învățământul românesc din *Tara Silvaniei*.⁵¹ Întocmai ca și în anii cincizeci ai veacului trecut, sătenii se angajează să păstreze școala confesională cu învățător plătit sau să acorde pe diferite căi sprijinul material și financiar pentru învățământ. Și în satele cele mai slab înzestrate sub aspectul școlii, cum sunt așezările din Protopopiatul Bredului sau al Valcăului se edifică școli și se angajează învățători, iar numărul elevilor școlarizați cunoaște o creștere apreciabilă de la un an la altul.⁵² Încă în 1863, la dispoziția expresă a lui Ioan Alexi și a lui

⁴⁸ V. Tulbure, *op. cit.*, p. 334-356; D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla, Cota 2820/1869, f. 1-6; S. Reteagan, *op. cit.*, p. 32-33.

⁴⁹ G. Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, vol. III, Sibiu, 1891, p. 181-183.

⁵⁰ D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia Gherla, Cota 170/1866, f. 1-2.

⁵¹ D. J. A. N. Salaj, Fond Parohiile greco-catolice din Sălaj, Parohia Sâg, Cota 26(1834-1888), Pachet 3, f. 30.

⁵² D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla, Cota 2591/1858, f. 1-4; Cota 2820/1869, f. 2-9; S. Reteagan, *op. cit.*, p. 32.

Macedon Pop preotul este obligat, subliniază judele Alexandru Pop de Băsești, să-i pretindă învățătorului ca în fiecare joi sau duminică să se prezinte la primar cu lista elevilor ce nu au frecventat cursurile în ultimele trei zile, în urma căreia părinții vor fi pedepsiți cu o amendă între 1-3 florini sau cu 8-12 ore de arest pentru cei ce nu pot plăti. Dacă nici după aceste măsuri părinții nu-și vor schimba atitudinea, vor fi trimiși în fața scaunului judei cercual de la Cehu Silvaniei.⁵³ Pentru apărarea învățătorilor împotriva locuitorilor satelor, printr-un circular emis de Episcopia de la Gherla se prevede că nimeni să nu-i aducă vorbe de hulă acestuia, nici măcar protopopul și preotul ce efectuează inspecția școlară.⁵⁴ Ca o măsură de încurajare a dascălilor, prepozitul Macedon Pop stabilește ca planul pentru noua școală să cuprindă și locuință pentru acesta, iar la strângerea simbricii învățătorului, i se interzice slujitorului școlii "să meargă din casă în casă pentru a-și încasa de la părinți banii sau drepturile în natură, deoarece această obligație cade în sarcina: preotului, curatorului și a judei cercual."⁵⁵ Demetriu Coroianu, întocmai ca și predecesorul său în scaunul vicarial îi va apăra pe învățători de umilița și aroganța primarilor și a notarilor, precum și de abuzurile preoțimii, care în unele cazuri îi discreditau în fața sătenilor și chiar a elevilor.⁵⁶

În anul 1867, în cele unsprezece districte protopopești administrate de Vicariatul Silvaniei existau 118 localuri de școală proprii din care 112 din lemn și 6 de zid; funcționau 149 de învățători, 76 îndeplinind și funcția de cantori de strană, iar 73 erau numai învățători.⁵⁷ Cursurile erau frecventate de 8123 de elevi, dintre care unii se prezentau la ore în alte localități, cum a fost cazul la Boian, unde elevii navetează la Cizer, sau la Aleuș, unde copiii de școală se deplasează la cursuri în Drighiu. Pentru că în Nușfalău și Bozieș numărul elevilor români era redus, aceste două localități și-au amenajat o școală comună pe care o frecventau elevii de religie greco-catolică.⁵⁸ Situația acestei școli va fi amenințată imediat după plecarea lui Șuluțiu la Blaj, după cum rezulta dintr-o adresă a noului episcop din 18 martie 1852 prin care-i poruncește vicarului Demetriu Coroianu să apere școala din Nușfalău, în localul căreia romano-catolicii doresc să-și facă o capelă pentru maghiari.⁵⁹

Numărul elevilor va crește mereu, așa că în 1877 atinge cifra de 8256 pe întregul vicariat, ajungând la finele veacului al XIX-lea la numărul de 13649, dar cu toate

⁵³ V. Pop, *Idei ale obligativității învățământului și eticii profesionale a învățământului în deceniul al VII-lea al sec. al XIX-lea oglindite în două din documentele vremii, în Aspecte ale dezvoltării învățământului din Sălaj*, Zalău, 1971, p. 27-29.

⁵⁴ *Idem*.

⁵⁵ L. Ghergariu, G. Trifu, în *Aspecte ale dezvoltării învățământului din Sălaj*, Zalău, 1971, p. 34-36.

⁵⁶ D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla, Cota 2147/1872, f. 1-17.

⁵⁷ Sematismul Diecezei Greco-Catolice Gherla, 1867, p. 47-56; I. Ciocian, *Lupta bisericii române unite din Sălaj pentru drepturi naționale și făurirea statului național unitar român între anii 1848-1918*, în A. M. Porolissensis, XVI, Zalău, 1992, p. 418-420.

⁵⁸ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 155/1850, f. 33.

⁵⁹ *Idem*, Cota 305/1852, f. 2.

acestea procentajul analfabeților se menține destul de ridicat în întregul Sălaj istoric.⁶⁰

Dacă salariul dascălilor era de la caz la caz între 60 și 260 de florini, comparativ cu cel al preoților, ce atingea, în anii șaptezeci ai secolului trecut, în medie 500 de florini.⁶¹ De aceea, majoritatea învățătorilor vor fi obligați să-și încropească o gospodărie pentru a intra în posesia unor surse de venit rezultate din vinderea produselor agricole.

Demnă de laudă rămâne inițiativa preoților și a învățătorilor din Tractul Noțigului, care întruniți la 10 mai 1866, în sinod protopopial în Cheud alături de preoțimea locului, iau hotărârea de a înființa o *școală normală* susținută financiar de comunitățile românești din zonă, cu largul concurs al clericilor, ce vor acorda timp de 10 ani, 10 și respectiv 5 procente din salariu în acest scop.⁶² Urma ca fiecare localitate să susțină această școală cu cereale precum și cu bani, dată fiind lipsa învățătorilor calificați nu numai în cele 23 de așezări ale Protopopiatului Noțigului, ci în întreg Vicariatul Silvaniei, se arată în protocolul înaintat lui Alimpiu Barbuloviciu, pentru a fi prezentat la forurile diecezane de la Gherla.⁶³ Instaurarea dualismului austro-ungar a spulberat iluziile deschiderii unui gimnaziu românesc în Sălaj. Cum în 1866 și-a închis porțile și gimnaziul minorit din Șimleu, singura școală de grad mediu în toată *Țara Silvaniei* rămâne Colegiul Reformat din Zalău, unde erau înscriși copiii aristocrației maghiare și evreiești din zonă.⁶⁴ După 1867, direcțiile de dezvoltare ale învățământului, cu repercursiuni și pentru deceniile următoare, vor fi jalonate juridic prin legea XXXVIII a ministrului Eötvös din anul 1868. Aceasta prevedea cuprinderea elevilor de 6-12 ani în școli, obligativitatea frecvenței cursurilor de către toți elevii, pregătirea de specialitate a învățătorilor, stabilirea durată anului școlar, manualele valabile, precum și dimensiunile și confortul localurilor de școală. Cum în Ungaria 80% din școli erau confesionale, această lege venea în sprijinul etatizării învățământului, punând opreliști unităților de învățământ patronate de biserică.⁶⁵ În atenția legii Eötvös stăteau școlile cu limba de predare maghiară indiferent că erau de stat sau comunale, cărora le facilitează înlesniri, spre deosebire de cele românești pe care căuta să le prindă în capcana rețelei școlilor de stat. Dacă o școală confesională în curs de șase ani, de la promulgarea legii nu îndeplinea cerințele stipulate în paragrafele sale, în privința înălțimii și luminozității localului, a numărului de elevi și a obiectelor prevăzute de programă, după trei avertismente, Ministerul Cultelor și al Învățământului o putea declara școală comună.⁶⁶ Alarmate,

⁶⁰ P. Boca, *op. cit.*, p. 37-39.

⁶¹ S. Peterfy, *A magyar elemi iskolai napoktatas*, vol. II, Budapesta, 1896, 109.

⁶² D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla, Cota 757/1867, f. 1-7; S. Retegan, *op. cit.*, p. 191-193.

⁶³ *Idem*.

⁶⁴ V. Vetișanu-Mocanu, *op. cit.*, p. 76-79.

⁶⁵ S. Peterfy, *op. cit.*, p. 109.

⁶⁶ S. Retegan, *Sate și școli românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1867-1875)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 15-19.

școlile confesionale vor lua măsuri de contracarare a legii prin intermediul forurilor ecleziastice, cerând resurse pentru modernizarea școlilor românești elementare. Vigilența clerului va crește, dar paravanul autonomiei confesionale se va dovedi destul de șubred în fața eșafodajului impus de stat pentru a controla și direcționa procesul de învățământ în scopul atingerii propriilor scopuri. Prin intermediul legislației ce viza naționalitățile, guvernanții de la Budapesta vor căuta să impună în școli obligativitatea limbii maghiare și să diminueze treptat rolul clerului în organizarea învățământului.⁶⁷

Protopopii tractuali, la îndemnul forurilor diecezane de la Gherla încep și în Vicariatul Silvaniei o adevărată campanie de căutare a mijloacelor materiale de susținere a școlii pentru a-i asigura nu numai o clădire în conformitate cu legea din 1868, ci și pentru a procura manualele necesare și a angaja un învățător calificat, capabil să presteze un învățământ la nivelul noilor standarde, mai ales după ce în februarie 1868, circularele anunță intrarea în acțiune a inspectorilor școlari de stat.⁶⁸ Spre cancelaria diecezană pornesc angajamentele comunităților satești, prin care se obligă să-și mențină școala cu caracterul său confesional, prin eforturi conjugate indiferent de starea materială a localității și sursele de venit ale sătenilor. Din noianul de declarații - angajament ne oprim asupra celei din mica așezare Bulgari, din 18 decembrie 1868, prin care se obligă să mențină caracterul confesional al școlii: *"subscriși locuitori români greco-catolici din Bulgari, coadunându-ne la casa parohială și serios sfătuindu-ne, am aflat de bine că școala noastră și de aici înainte să rămână școală confesională și prin asta, în înțelesul legii art. 38 din anul 1868, ne și declarăm că dorim a o susține și înzestra cu a noastră putere ca școală confesională."*⁶⁹ De la Gherla se dau dispoziții generale privind durata anului școlar, a comportamentului moral al dascălului, interzicându-li-se să ocupe funcții în administrație. Într-o conferință generală organizată la Gherla cu protopopii tractuali pe tema învățământului rural se decide: *"care învățători să fie menținuți, înlocuiți ori muștrați pentru a curma odată cu disensiunile dintre preoți și învățători, orice urmă de indisciplină și nesupunere din partea învățătorului."*⁷⁰ În acea atmosferă alarmantă de după 1869, de câte ori se zvonea că o școală confesională va fi transformată în școală comună, la ordinul vicarului, protopopii se deplasau la fața locului, adunau obștea satului și încheiau angajamente și declarații, care luau calea episcopiei pentru a fi aduse la cunoștința Ministrului Cultelor și Învățământului.⁷¹ Prin circulare și vizitațiuni, conducerea colectivă a Episcopiei de la Gherla, până la numirea lui Mihail Pavel în 1872, va menține clerul

⁶⁷ D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla, Cota 1168/1873, f. 1-11; Cota 1952/1871, f. 9-14.

⁶⁸ S. Retegan, *op. cit.*, p. 19-23.

⁶⁹ D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla, Cota 3279/1869, f. 13.

⁷⁰ S. Retegan, *op. cit.*, p. 22-24.

⁷¹ D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Gherla, Cota 382/1869, f. 1-6; *Idem*, Cota 2248/1869, f. 21-26.

într-o adevărată alertă vizând salvagardarea bisericii greco-catolice. Un mare număr de învățători participă în 1870 la cursuri de perfecționare.⁷² Pe plan local, sub patronajul vicariatului, clerul ia atitudine și-i pune în gardă pe săteni în legătură cu intențiile guvenului vis-a-vis de școlile confesionale. După înființarea în 1870 a Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni, sub patronajul vicarului Demetriu Coroianu,⁷³ putem vorbi de un cadru organizatoric de perfecționare, informare și implicare a învățătorilor din *Țara Silvaniei* în acțiuni tot mai ample de apărare a școlilor confesionale, amenințate în permanență prin legile ce s-au succedat până în anul 1900.⁷⁴ Alături de celelalte protopopiate sălăjene, cel al Ipului, format din 22 de sate, se angajează în iarna anului 1871 prin acte solemne să-și apere școlile pe toate căile: șase sate se obligă să le modernizeze pe cele existente, șapte comunități se hotărăsc să-și ridice edificii noi, iar paisprezece pun bazele unor fundații școlare.⁷⁵ Se cedează în fondul școlii împrumutul de stat din 1854, în trei sate, precum și venitul realizat din vinderea băuturilor în lunile de toamnă. La Bădăcin, conducerea localității este hotărâtă să-și ridice școală confesională la cerințele stipulate de lege, pentru a o putea menține în viitor, în timp ce românii din Ip protestează, pentru ca o parte din veniturile localității sunt luate de școala comună maghiară.⁷⁶

În seria de demersuri întreprinse pentru apărarea școlii se numără și conferința specială din Eparhia Gherlei din anul 1873, unde se stabilesc noi măsuri de creștere a veniturilor școlilor confesionale, ridicarea disciplinei și a conținutului actului educațional, astfel încât inspectorii școlari să nu propună școlile confesionale pentru transformarea lor în școli comunale.⁷⁷

Vicariatul se va lovi în permanență de noi greutăți, mai ales după 1875, odată cu guvernarea lui Tisza Kalman, când se va practica o ofensivă sistematică prin măsuri organizatorice, în favorul învățământului de stat și al asimilării minorităților din monarhia austro-ungară.⁷⁸ Cu greu se pot asigura pensii pentru învățători și ajutoare pentru văduvele și orfanii proveniți din familiile de dascăli, iar manualele școlare vor fi mereu sub controlul cenzurii, interzicându-se vechile manuale de istorie ale lui Zaharia Boiu, Ioan Micu Moldovanu și August Treboniu Laurean. Noul vicar, Alimpiu Barbuloviciu, cu tot dinamismul de care va da dovadă, va avea în permanență de rezolvat, nu fără incidente, problema școlilor confesionale, aflate într-o rivalitate perpetuă cu statul și cu școlile maghiare, mult mai bine înzestrate material și protejate

⁷² *Idem*, Cota 1952/1875, f. 1-8.

⁷³ *Idem*, Cota 174/1871; Cota 853/1871; 3259/1872; S. Retegan, *op. cit.*, p. 30-32.

⁷⁴ Alimpiu Barbuloviciu se va strădui din răspuțeri să păstreze caracterul confesional al școlilor greco-catolice din Sălaj; D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 6094/1878, f. 1, Cota 31/1896, f. 1-4.

⁷⁵ S. Retegan, *op. cit.*, p. 124-128.

⁷⁶ D. J. A. N. Cluj, Fond Episcopia greco-catolică Gherla, Cota 623/1871, f. 27.

⁷⁷ D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 460/1884, f. 1-4.

⁷⁸ D. Suci, *Monarhia și făurirea României Mari*, București, 1997, p. 130-137.

de guvernării de la Budapesta prin legi favorabile.⁷⁹ Dorința de a avea un învățător în fiecare localitate se va concretiza prin aportul sătenilor, ce se solidarizează și depun eforturi deosebite pentru a ridica școli de zid, locuințe pentru învățători și asigurarea salariului dascălului, chiar și în cele mai modeste așezări, sau cu puțini locuitori români. Iată cum în 1872, românii din Vârșolț îi ridică salariul lui Ioan Hendea de la 75 de florini, la 114 florini și 30 de creițari, ca în 1875 să-l mărească la 120 de florini.⁸⁰ Protopopii și parohii sunt chemați, după opinia lui Barbuloviciu nu pentru a-i critica și a-i pârî la vîlădicie pe învățători, ci pentru a-i îmbărbăta și a le da tot ajutorul întrucît se lovesc de multe greutăți, atât în privința manualelor, cât și a frecvenței elevilor, la care se adaugă șicanele și nedreptățile la care-i supun guvernării maghiari, principalii opozanți ai școlilor confesionale.⁸¹

Menținerea unui învățător român în Șimleu a fost o problemă dificilă pentru vicarul Alimpiu Barbuloviciu, datorită faptului că salariul dascălului nu putea fi obținut decât cu mari eforturi, inclusiv prin apeluri repetate la episcopie și protopopii tractuali. După un astfel de demers în anul 1874, episcopul Mihail Pavel cere ca în fața conducerii orașului Șimleu să se facă declarație scrisă prin care învățătorului să i se ofere un salariu de 250 de florini.⁸² Cum banii se plăteau, abia spre sfârșitul anului fără a beneficia de produse agricole ca și învățătorii de pe la sate, în anul 1877 dascălul Vasile Oltean se hotărăște să plece la Hunedoara, unde sursele de venit erau mai sigure. Răspunsul inspectorului școlar Ștefan Bîlțiu către vicariat este acela de a se apela la ajutorul preoțimii din tracturi pentru a se putea angaja un nou învățător la Șimleu.

Din protocoalele încheiate cu ocazia inspecțiilor școlare se observă după 1875 o nouă optică de abordare a problemelor școlii. Constante Bârsan consemnează, cu ocazia inspecției făcute la școala din Năpradea în anul 1876, că peste tot este ordine, elevii vin la școală, iar în privința cataloagelor și a matricolelor se respectă cerințele episcopiei. Sumele care se încasează în fondul școlii "*sunt așezate după o statistică*" riguros întocmită, atât cele ce provin din fonduri bănești, cât și cele realizate din comercializarea bucatelor, sau alte surse de venit.⁸⁴

La sesizarea inspectorului școlar Ștefan Bîlțiu că la școlile din tracturile Valcău și Crasna "*sunt puține grădini de pomi pentru școală*", vicarul Barbuloviciu se deplasează din sat în sat analizând locul și modul cum se vor planta pomii, astfel ca pe viitor să se înlăture acest neajuns. Prezența aproape zilnică în școli a preoților și a

⁷⁹ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 27/1878, f. 4-7.

⁸⁰ I. Ardeleanu-Senior, *op. cit.*, p. 157.

⁸¹ K. Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate, Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, București, 1995, p. 23-25.

⁸² D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, cota 3810/1876, f. 3 (Document din 29 septembrie 1886), Cota 3165/1874, f. 1 (Document din 11 august 1874).

⁸³ *Idem*, Cota 6094/1878, f. 1; Cota 8783/1877, f. 9-19.

⁸⁴ D. J. A. N. Sălaj, Fond Parohiile greco-catolice din Sălaj, Parohia Năpradea, Cota 37/1876, f. 1-11.

protopopilor, ca și măsurile de contracarare a factorilor perturbatori astfel încât procesului de învățământ vor fi mereu în atenția clericilor sălăjeni.⁸⁵

Examinările trimestriale și anuale se doreau o oglindă a nivelului de pregătire al elevilor prin care se încerca o motivare a necesității menținerii școlilor confesionale, în permanență amenințate de guvernul de la Budapesta. Legile școlare din anii: 1879, 1891 și 1893 favorizează tot mai mult "*căderea școlilor elementare în strânsoarea organelor statului*",⁸⁶ care printr-un adevărat labirint subteran le va supune politicii oficiale de asimilare națională. O lovitură puternică li se va pregăti școlilor confesionale prin Legea Trefort din anul 1879 în paragrafele căreia se prevedea obligativitatea predării limbii maghiare în toate școlile elementare din Ungaria, inclusiv în cele confesionale.⁸⁷ Reacția preoțimii greco-catolice din Sălaj va fi promptă susținând atât demersurile întreprinse de mitropolitul Ioan Vancea, cât și inițiativele elitelor laice în frunte cu George Pop de Băsești, ce va lua atitudine împotriva acestei legi în Parlamentul de la Budapesta.⁸⁸ Vicarul de la Șimleu, după ce le cere protopopilor să dezbată problema în sinoade protopopești și în senatele școlare din toate localitățile din *Țara Silvaniei* se adresează celor mai marcanți protopopi cu rugămintea de a trimite "*petițiuni subscrise de români*" pe adresa prelatului Ioan Vancea, dar în cel mai mare secret. În protopopiatul Eriului se adresează protopopului Demetriu Coroianu din Santău și fruntașului național George Felip, iar în protopopiatul Noțigului lui Gabriel Cherebețiu și lui Vasile Mica.⁸⁹

Vicarul Barbuloviciu va milita în permanență ca pe lângă buna organizare a școlilor confesionale să se obțină fonduri pentru înzestrarea școlilor și, mai ales pentru salariile învățătorilor români, ce de regulă sunt slab retribuiți, ajungând în medie la 306 florini, în anul 1893, pe când un învățător din școlile de stat avea 768 de florini, iar unul din școlile comunale 848 de florini.⁹⁰

Pe lângă rolul instructiv-educativ, școlile confesionale au avut un important rol în mișcarea națională din *Țara Silvaniei*, atât prin implicarea în viața politică și acțiunile organizate de Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni, cât și prin atmosfera de apărare a valorilor și tradițiilor românești. Sărbătorile școlare aveau un pronunțat mesaj național,

⁸⁵ *Idem*, Cota 8783/1877, f. 6: În anul 1877, numărul total al elevilor înscriși în școlile confesionale greco-catolice din Sălaj era de 8256.

⁸⁶ K. Hitchins, *România* (1866-1947), București, 1996, p. 237-242; L. Boia, *Contribuții privind criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism (1893-1905)* în *Studii*, revistă de istorie, 5, 1971, p. 963-984.

⁸⁷ V. Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 99-143; 351-401.

⁸⁸ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 43, *Marea Unire și George Pop de Băsești, Baia Mare*, 1993, p. 52-57.

⁸⁹ D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 32/1879, f. 3; Cota 20/1879, f. 1-3; V. Ciubotă, B. Dulgău, D. Radosav, S. Vasil-Marinescu, *Lupta sântămărenilor pentru unitate națională 1848 - 1918*, București, 1998, p. 193.

⁹⁰ S. Retegan, *op. cit.*, p. 43.

prin poeziile, cântecele, dansurile și portul național al elevilor. La aceste serbări participă întreaga suflare a satului, în frunte cu notabilitățile locale, iar biserica, ca for tutelar avea tot interesul să le susțină alături de elitele laice.⁹¹ Un exemplu în această privință este vicarul Alimpiu Barbuloviciu, care timp de 24 de ani va participa de 21 de ori la examenul și serbarea elevilor români de la școala confesională din Crasna, între anii 1874 și 1897.⁹² Exemplul său va fi urmat de întreaga preoțime din tracturile protopopești, așa cum o dovedesc protocoalele, care consemnează an de an dragostea și atașamentul românilor față de școală. Pe tot cuprinsul Sălajului, la sfârșitul secolului al XIX-lea școlile confesionale greco-catolice alcătuiau o rețea de învățământ bine încheagată, cu structuri proprii dirijate de vicariatul de la Șimleu Silvaniei, după cum rezultă din următorul tabel sintetic:⁹³

Numărul elevilor școlarizați în anul 1900

Nr. Crt.	Districtul protopopial	Șc. Confesională greco-catolică	Șc. de repetiție	Șc. comunale
1	Ip	770	217	55
2	Crasna	1182	422	36
3	Valcău	1045	367	83
4	Pericei	1008	370	46
5	Oarța	567	199	139
6	Bred	913	346	32
7	Craidorolt	462	223	51
8	Băsești	1148	489	25
9	Noțig	1059	376	147
10	Șamșud	896	334	-
11	Sărăvad	1141	415	28

Dacă de școlile confesionale pe lângă cler s-au ocupat autoritățile locale și frunzașii elitelor laice, dezideratul redeschiderii gimnaziului de la Șimleu a rămas o problemă nerezolvată un deceniu și jumătate. Noul vicar, Alimpiu Barbuloviciu, va face demersuri timp de 5 ani pe lângă Episcopia de la Gherla și Ministerul Cultelor și a Instrucțiunii Publice de la Budapesta, în scopul strângerii fondurilor necesare, obținând 12000 de florini de la Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș și 800 de florini

⁹¹ În 1876 Adunarea Generală a Reuniunii Învățătorilor Români din Sălaj s-a ținut în satul Domnin, în 3/15 mai, sub președinția vicarului Alimpiu Barbuloviciu, cu participarea a 80 de învățători, sosit într-un larg cortegiu de căruțe. *Școala română*, 1876, p. 189-191. În 1877, adunarea generală a avut lac la Bocșa Sălajului, unde s-a adus un pios omagiu lui Simion Băruțiu, *Gazeta Transilvaniei*, nr. 39 din 31 VI, 1877, f. 19-32.

⁹² I. Oros, *Un document școlar de la 1874: "Protocolul visitațiunei Școalei confesionale greco-catolice de Crasna"*, *județul Sălaj*, în *ActaMP*, XII, 1988, p. 763-767.

⁹³ *Schematismus cleri Diocesis Szamosujvariensis, Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato*, MDCCCC, 1900, p. 158-209.

din colecta de la preoti și protopopi.⁹⁴ În anul școlar 1879-1880, gimnaziul îi redeschide porțile și se reînființează catedrele de limba română și religie, ce vor fi onorate cu predarea, pe lângă vicarul Alimpiu Barbuloviciu de către profesorii Ioan Oegar și Alexandru Ciocian. Barbuloviciu va colabora bine cu noul director, Ștefan Valencz, atrăgând un mare număr de tineri români spre această școală, iar în momentele critice va face apeluri în toate părțile pentru a sprijini această unitate școlară cu fonduri bănești.⁹⁵ Într-o adresă expediată la 28 octombrie 1884 către clerul și "*inteligenta laică*" românească din Sălaj, Barbuloviciu arată că la gimnaziul minorităților limba română se predă în 8 ore pe săptămână, la fel ca și religia greco-catolică, iar absolvenții gimnaziului sunt "*în stare bună și pot studia la Blaj și la Beiuș, unde predarea se face în limba română*", pentru anul în curs, cursurile fiind frecventate cu regularitate de către 24 de elevi români. Problema cea mai grea este legată de salariul învățătorului român, care "*capătă 80 de florini, încasați din păcate la finele anului*"⁹⁶. În anii 1882-1884 *Astra Centrală* a disponibilizat pentru gimnaziu 100 de florini, iar colectele făcute de protopopi lasă mult de dorit. Tracturile Bredului și Oarței n-au mai strâns ajutoare, iar la Adunarea Generală de la Orăștie, *Astra* a renunțat la ajutor pentru gimnaziul din Șimleu. Lucrurile s-au încurcat și în Tracturile Crasna și Valcău după 1884, așa că vicarul se întreba cu îngrijorare: ce e de făcut pentru a menține elevii la cursuri, după ce "*șase ani, cu mari eforturi s-au găsit banii de trebuință*"⁹⁷. La câteva săptămâni, într-o nouă adresă trimisă clerului și inteligenței sălăjene, vicarul aduce în prim-plan problema financiară a gimnaziului. "*Ce facem cu tinerimea (care este surescrescența viitorului, neamului, bisericii și religiunii noastre din Sălaj, fără a-și cunoaște limba și legea sa, sau ca un ținut întreg cum este Vicariatul Silvaniei, în care sunt aproape 200 de comune. Fiecare dacă ar contribui cu 2 florini de parohie și un florin de filială*", școala și-ar putea urma cursurile și pe viitor.⁹⁸ Spre sfârșitul secolului al XIX-lea în gimnaziu domnește o atmosferă tot mai tensionată din cauza ideilor inoculate de aniversarea mileniului maghiar în anul 1896, la care s-a adăugat atitudinea dezaprobată față de românii ce s-au implicat în mișcarea memorandistă, de aceea multi elevi români se vor îndrepta cu prioritate spre Gherla, devenită un centru al speranțelor pentru o bună parte a tineretului studios din *Țara Silvaniei*⁹⁹.

Cu toate inconsecvențele sale, școala confesională din Sălaj, în care n-a putut penetra decât sporadic rețeaua școlilor comunale, s-a menținut alături de biserică, cea mai importantă instituție, care a susținut procesul de emancipare a românilor și

⁹⁴ *Gazeta de Duminecă*, Șimleu, Nr. 31-32, 1908; I. Ardeleanu-Senior, *op. cit.*, p. 62; D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 160-163; D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 5709/1878, f. 2; I. Ciocian, *op. cit.*, p. 332-335.

⁹⁵ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 460/1884, f. 3-7.

⁹⁶ *Idem*, Cota 462/1884, f. 3-7.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Idem*, Cota 31/1896, f. 1-3.

implicarea acestora în mișcarea politică între 1848 și mișcarea memorandistă de la finele veacului al XIX-lea.

Cateheza

Biserica, în calitatea ei de organizator și îndrumător al școlii, va milita pentru desfășurarea catehezei școlare, ca temelie a activității moral - educative în care factorul decisiv îl va constitui preotul - paroh. De departe, cateheza va fi considerată treapta cea mai importantă a procesului de învățământ, ce viza formarea personalității umane, modelând tineretul în sprijinul moralei creștine. Biserica greco-catolică a militat, ca și în școlile cu limba de predare maghiară, frecventate de elevi români, cum era gimnaziul minorităților din Șimleu, religia să fie predată în limba română¹⁰⁰. Creșterea copiilor în dragoste față de religia străbună era considerată o piatră de încercare și o datorie sacră pentru orice slujitor al altarului.

Cateheza a fost o parte componentă a actului educațional încă din perioada deschiderii școlilor satești de către Gheorghe șincai, fenomen ce s-a perpetuat pe toată durata secolului al XIX-lea. În primele decenii ale veacului trecut „după datină”, din când în când, diacul aduna copiii satului pentru a recita în cor *Tatăl nostru* *Născătoarea*, iar cei mai mici îngâneau ceva din *Bucoavna de la Bălgrad*, își amintește învățătorul din Asuaju de Sus, Gheorghe Simonca în anul 1877¹⁰¹.

Dacă înainte de venirea lui Șuluțiu în Sălaj, cateheza a fost făcută în mod special de către cantorii sau diecii de strană, după 1836 predarea religiei în școală devine un atribut al preotului, care nu se poate mulțumi numai cu învățarea rugăciunilor și a glasurilor bisericești, cum se obișnuia în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cateheza trebuia să se desfășoare pe ani de studii după o regulă stabilită de vicar, avându-se în vedere puterea de înțelegere a tuturor elevilor, indiferent de vârsta acestora.¹⁰² Șuluțiu va stabili o regulă comună pentru toate școlile din subordine și va aduce catechisme, la început scrise cu litere chirilice și mai apoi cu caractere latine. În lipsa catechismelor, preoți vor apela la ceasloave și alte cărți bisericești din dotarea parohiilor locale.

Cum efectele războiului civil din anii 1848-1849 s-au resimțit în toate structurile învățământului confesional, în vara anului 1850, Constantin Alutan îl anunță pe vicarul Silvaniei că preoții români se preocupă prea puțin de „predarea religiei la pruncii de școală”¹⁰³. Șuluțiu va chema protopopii la Șimleu solicitându-le întregul concurs pentru revigorarea catehezei școlare în toate localitățile Sălajului¹⁰⁴.

¹⁰⁰ N. Albu, *op. cit.*, p. 184-186; V. Bojor, *op. cit.*, p. 120; D. Stoica, I. P. Lazăr, *op. cit.*, p. 179.

¹⁰¹ I. Ardeleanu-Senior, *op. cit.*, p. 169-151.

¹⁰² D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 155/1850, f. 33; C. Suciu, *op. cit.*, p. 402.

¹⁰³ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 50/1850, f. 1.

¹⁰⁴ *Idem*.

Pe lângă rugăciuni și cântece religioase, programa cuprindea teme biblice legate de Vechiul și Noul Testament, care se predau după, "*Catechismul*" de Ioan Rațiu și manualul de religie a lui Gavril Pop.¹⁰⁵ Din păcate, acestea n-au pătruns în toate școlile, iar acolo unde existau, rar ajungeau în posesia tuturor elevilor. Încă din primii ani de pastorat ai lui Șuluțiu, și mai ales în perioada când treburile vicariatului se vor afla în mâna lui Demetriu Coroianu, pe lângă cele două-trei ore de religie, în școli se vor face ore de pregătire suplimentară în Postul Crăciunului și în Postul Mare de dinaintea Paștelor, când se aprofunda Evanghelia. Dacă pe timp răcoros, preotul făcea orele de religie la școala, când timpul era prielnic, elevii erau chemați la biserică de către majoritatea preoților-parohi. Din însărcinarea episcopului Ioan Alexi, dar mai ales a lui Ioan Vancea de Buteasa, prin circulare li se cere învățătorilor, ca împreună cu preoții să formeze coruri bisericești de copii, care în sărbători să cânte în lăcașurile de cult¹⁰⁶. Vicarul Coroianu și Barbuloviciu se vor interesa îndeaproape de aceste cazuri și vor lua măsuri împotriva preoților delăsători. În multe școli n-au fost organizate coruri, constată nemulțumit vlădica de la Gherla în anii optzeci ai secolului trecut, atenționându-l pe vicar să urmărească modul în care preoții secondati de învățători pun bazele corurilor bisericești, în fiecare parohie.¹⁰⁷ De fapt aceste coruri, cu mare audiență la publicul rural, vor deschide sărbătorile locale, serbările de sfârșit de an școlar și-și vor da concursul la adunările *Astrei*, precum și la marile prasnice religioase de peste an.

De regulă, elevii vor fi împărțișiți după tipicul greco-catolic, înainte de Crăciun, Paști și Rusalii, iar cei trimiși la școli mai înalte, la Gherla, Năsăud, Blaj, Beiuș, etc., odată întorși acasă vor lua legătura cu preotul local. Uneori lecțiile de religie erau ținute de către studenții teologi sau elevii din clasele superioare de liceu asistați de preotul-paroh.

Au existat și cazuri când preoții nu s-au achitat de aceasta sarcină, fie absentând de la ore, fie dovedind o slabă pregătire, cum este relevată de actele întocmite de către protopopii ce efectuau inspecțiile școlare. În procesele verbale ajunse la vicariat li se fac recomandări preoților vizați sau li se cere în termeni categorici să se dovedească la înălțimea misiunii încredințate. Astfel de cazuri au avut loc în Sălățiș, Mineu, Aluniș, Stârciu, etc.¹⁰⁸

După ce Macedon Pop, prepozitul capitulului diecezan de la Gherla, este numit în funcția de inspector general peste școlile confesionale din dieceză, acesta s-a preocupat constant de modul cum se predă religia după cerințele impuse de ierarhiile greco-catolice. El traduce "*Catechismul renumitului Deharbe*" pentru școlile elementare în trei volume, pe niveluri de clase, "*întocmindu-le ca să corespundă*"

¹⁰⁵ N. Comșa, T. Seiceanu, *Dascălii Blajului*, București, 1994, p. 75-79.

¹⁰⁶ D. J. A. N. Sălaj, Fond Parohiile greco-catolice din Sălaj, Parohia Chieșd, Cota 11/1861, f. 30.32.

¹⁰⁷ V. Bojor, *op. cit.*, p. 51-54.

¹⁰⁸ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 1/1845; Cota 4/1851, f. 1-2.

ritului greco-catolic. și după ce din ordinul episcopului Ioan Alexi au fost tipărite la Viena, le introduce în toate școlile, înlocuindu-se vechiul catechism, de la Blaj al lui Migazzi, tradus de Samuil Micu Clain.¹⁰⁹

În școlile sălăjene, elevii au beneficiat de aceste manuale, apreciable nu numai pentru conținutul lor, ci mai ales după modul de concepție pragmatică și accesibilitatea sporită față de tot ce s-a folosit la cateheză până atunci. Este demn de subliniat faptul că la gimnaziul din Șimleu toți cei trei vicari din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au predat pe lângă limba română, și religia, pentru elevii români, menținând viu crezul național și tipicul greco-catolic în rândul acestor tineri, dintre care peste 50% îmbrățișau după absolvire cariera preotească, urmând școlile de la Gherla, Blaj și Oradea.

În mentalitatea timpului, religia era considerată cea mai importantă disciplină în școală și același distins cleric și mare pedagog, care a fost Macedon Pop, prin cuvintele sale devenite îndemn, va transmite crezul îmbrățișat de generațiile de preoți, ce se vor succeda până la finele secolului trecut: "*Străduiți-vă a planta în fragedele inimi morala și religia, fără de care omul e fiară sălbatică.*"¹¹⁰

Deși preoțimea ortodoxă ținea ca tinerii aparținând confesiunii lor să se bucure de o cateheză sub oblăduirea propriilor preoți, acolo unde elevii erau foarte puțini în raport cu greco-catolicii, aceștia s-au prezentat la orele de religie ale copiilor uniți, la fel și în satele de peste Meseș, unde existau doar câțiva copii greco-catolici, părinții i-au îndemnat să-și facă cateheza împreună cu ortodocșii. Nu numai vicarii, dar și protopopii au dat dovadă de maleabilitate în astfel de cazuri, cu toate că au existat și voci ce s-au opus acestor înțelegeri tacite între clericii celor două confesiuni.¹¹¹

Alături de elevii de școală, care aveau ore de religie prevăzute prin programa școlară, se făcea pregătire religioasă și cu tinerii înscriși la cursuri de pregătire sâmbăta și în sărbători, în această categorie încadrându-se cei trecuți de șaisprezece ani, fără a fi absolvit școala elementară. Pe lângă rugăciuni și cântece bisericești, aceștia învățau colinde și aspecte legate de faptele apostolilor. O pregătire religioasă se realiza și cu tinerii încredințați (logodiți), obligați de preot să cunoască principalele rugăciuni și să știe să scrie cel puțin numele pentru a li se elibera certificat de căsătorie religioasă.

După 1880, prin aportul vicarului Barbuloviciu și a protopopilor tractuali, se va reorganiza cateheza în școli sporindu-se numărul orelor de religie și îmbogățindu-se conținutul cunoștințelor pentru toți elevii. Cu ocazia examenelor de sfârșit de an copiii etalând apreciablele cunoștințe de religie. O preocupare aparte a preoților era aceea de a pregăti în mod special tinerii ce urmau să se înscrie la gimnazii, unde una din probe era la obiectul religie.¹¹² De pe băncile școlii au fost selectați elevii cu calități vocale

¹⁰⁹ V. Bojor, *op. cit.*, p. 57.

¹¹⁰ *Idem*, p. 53-56.

¹¹¹ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 31/1850, f. 7 (Adresă din 27 ianuarie 1850 trimisă vicarului foraneu de către arhidiaconul Iosif Vaida din Poptelec).

¹¹² D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 6094/1888, f. 1; Cota 6/1889; Cota 114/1894, f. 1-2.

deosebite pentru a se forma ca și dieci de strană, de vocație, pe lângă preoțimea de țară. "*Catechismul mic pentru școlile populare*", editat la Blaj în 1878 de Basiliu Rațiu, ca și cel din 1888 publicat de același autor împreună cu Ioan Rațiu se impun prin modul cum raportează exemplele biblice la viața credincioșilor, așa că mulți preoți vor realiza dezbateri cu elevii pornind de la aspectul moral-creștin al problemelor aduse în discuție.¹¹³

Dacă lecția de religie se impunea prin calitățile pedagogice ale preotului-paroh, inspecțiile întreprinse de protopopi și vicar aveau menirea de a ridica nivelul catehezei în general, iar preoții slab pregătiți erau tratați cu mare severitate după cum rezultă din protocoalele de inspecții școlare. Aceștia deveneau subiect de discuție în cadrul sinoadelor tractuale și în multe cazuri inspecțiile se repetau până când protopopii constatau semne de îndreptare în bine.¹¹⁴

Prin pregătirea sa, ca și prin calitatea catehezei în general, preotul devenea un model de educator alături de învățător, mai ales că pârghiile sale de acțiune îi permiteau o manifestare mai pregnantă în fața credincioșilor pentru care preotul-paroh reprezenta autoritatea moral-creștină a localității. Din fragedă copilărie, tânărul era orientat spre biserică, aceasta oferindu-i nu numai direcționarea vieții după principiile cultului greco-catolic, dar și asigurarea unui echilibru interior pornind de la rugăciune, post și cumpănare, pe care preotul le sădea în cugetele credincioșilor săi.¹¹⁵

Fără a fi scutită de limite, cateheza a fost în ansamblul școlilor confesionale un modelator spiritual prin care s-a perpetuat din generație în generație prototipul uman al creștinului atașat neamului, limbii și credinței sale strămoșești.

Răspândirea cărților și a publicațiilor

Încă din primii ani de funcționare a Vicariatului Silvaniei, una din problemele cele mai importante pentru bunul mers al bisericilor și al școlilor confesionale a constatat în înzestrarea acestora cu cărți bisericești și manuale școlare. Primii vicari se văd preocupați de strângerea fondurilor necesare și cumpărarea cărților trebuincioase, pe care le aduc cu mari eforturi de la Blaj, Oradea și mai târziu de la Gherla. Astfel, Gheorghe Abram aduce bucoavne și alte cărți de la Blaj, inclusiv catechisme pentru elevii români, ce învățau la gimnaziul minorităților din Șimleu,¹¹⁶ iar Isidor Alpini va procura pentru cancelaria vicarială seturi de legi,¹¹⁷ între care și culegeri de drept canonic. Cu mare râvnă va acționa Alexandru Sterca Șuluțiu, deplasându-se în repetate rânduri cu căruța la Blaj, de unde se întorcea cu cărți. Un astfel de drum face vicarul

¹¹³ N. Comșa, T. Seiceanu, *Dascălii Blajului*, București, 1994, p.95.

¹¹⁴ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 967/1850, f. 1; Cota 31/1896, f. 1-4.

¹¹⁵ G. Dantis, N. Gheran, *Calendare și almanahuri românești*, București, 1981, p. 556-571.

¹¹⁶ L. Bran, *În Țara Silvaniei*, Zalău, p. 24-27.

¹¹⁷ I. Ardeleanu-Senior, *op. cit.*, p. 91; D. Radosav, *Carte și societate sec. XVII-XIX*, Oradea, 1995, p. 277-278.

foraneu în 1845, după ce purtase în acest sens o corespondență cu Timotei Cipariu, directorul tipografiei diecezane. Sosit acasă, Șuluțiu notează: "*La Blaj, după cărți de școală am fost, dar atâtea cărți câte ar fi trebuit pe seama tuturor care au prenumerat, n-am putut căpăta, că mai cu seamă bucoavne nu sunt tipărite... vă scriu, se adresează el protopopilor tractuali, să trimiteti om, care să vă aducă și puținele cărți de școală și banii pe care cărți n-am căpătat*"¹¹⁸. De cele mai multe ori nu se primeau toate cărțile solicitate, iar atunci când vicarul sau un protopop le aducea pe încredere, cu greu procura banii prin preoți și învățători, pentru că părinții elevilor, pe lângă starea precară materială aveau și obișnuința primilor învățători cantori, de a considera suficiente

pentru elevi cărțile din dotarea bisericii. Acestea din urma erau foarte uzate de prea multă întrebuințare, și în multe privințe nu corespundeau înnoirilor impuse de ierarhia greco-catolică în privința tipicului și conținutului serviciului divin, de aceea periodic trebuiau înlocuite. În privința cărților de cult, preotul și cantorii disponibilizau mai repede sumele necesare, trimițând, fie o persoană din sat, fie un tânăr studios pentru a le procura.¹¹⁹ Cu ocazia sinoadelor vicariale și a soborurilor protopopești se citea lista cărților, care erau distribuite pe tracturi și parohii, urmând apoi colectarea banilor, pe care la timpul scadent vicarul sau protopopul trebuia să-i expedieze la tipografie.

Încă din timpul lui Șuluțiu, cărți și reviste valoroase de dincolo de Carpați ajungeau prin colportori la Șimleu, Băsești și alte localități din Țara Silvaniei. Astfel, vicarul de la Șimleu dispunea în 1850 de două exemplare din *Magazin istoric pentru Dachia* "¹²⁰. Manuale și cărți bisericești erau aduse și de către tinerii studenți, ce învățau în diferite orașe din Transilvania. Cărți cu o foarte mare căutare erau cele ale lui Petru Maior și Samuil Micu, după care urmau manualele publicate la Blaj de către canonici și corpul profesoral. Șuluțiu aduce de la Blaj, pentru elevii români, ce urmau gimnaziul minorit de la Șimleu, două din cele trei volume din "*Icoana Pământului*" de Ioan Rusu, publicată la Blaj în 1842, iar Demetriu Coroianu distribuie pentru protopopi cartea lui Gavrilă Pop, "*Istoria Daciei antice*", apărută la Cluj în anul 1855, precum și "*Istoria bisericească*" a lui Vasile Rațiu scoasă la tipografia diecezană din Blaj în anul 1854¹²¹.

Pentru a avea o imagine asupra principalelor cărți de cult, pe care le punea la dispoziția clerului greco-catolic din Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș, tipografia

¹¹⁸ *Idem*, p. 94; D. J. A. N. Sălaj, Fond Vicariatul Silvaniei, Cota 150/1845, f. 3.

¹¹⁹ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 174/1849, f. 96; N. Albu, *op. cit.*, p. 183.

¹²⁰ D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 158/1851, f. 46.

¹²¹ *Idem*, Cota 19/1873, f. 1-3. În anul 1873, vicarul Demetriu Coroianu face inventarul Cancelariei vicariale. Acesta cuprinde: 1) Două mese cu tăblie de scris pe ele de culoare cenușie; 2) Are un patu; 3) un almariu (dulap); 4) un almariu cu încuietore pentru cărțile oficiului vicarial; 5) tomuri: Teologia dogmatică (1743), patru tomuri Eclezia Universal (1769), Sancti Patris Ioanis Crisostomus, Entiemia Sacra, Ștefan Husti - Juris Provinciae; Protocoalele Oficiului vicarial; 3 nelegate de la fostul vicar Alpini, celelalte de la fostul vicar Șuluțiu, de la anul 1840, până în 1852, toate legate, urmează parte legate, parte nelegate până în 1873...

Blajului în deceniul al șaptelea al secolului trecut, prezentăm lista anunțată de Demetriu Coroianu într-un sinod vicarial organizat cu protopopii tractuali la sfârșitul anului 1858.¹²²

<i>Nr. crt.</i>	<i>Denumirea cărții</i>	<i>Starea volumului</i>	<i>Prețul în florini și creițari</i>
1	Biblia	Nelegată	20 florini
2	Evangelhia	Legată	5 florini
3	Evangelhia	Nelagată	3 florini
4	Apostolu	Nelegată	3,12 florini
5	Mineu	Nelegată	20 florini
6	Mineu	Legată	28 florini
7	Triod	Nelegată	7 florini
8	Triod	Legată	10,30 florini
9	Strașnicu	Nelegată	2,24 florini
10	Strașnice	Legată	6 florini
11	Octoihu	Legată	6 florini

Dacă salariul unui învățător era în medie în deceniul absolutismului austriac de 60 de florini, o carte ce trecea de 20 de florini, cu greu putea fi cumpărată, nu numai de un preot-paroh, dar și de o comunitate săracă cu 40-50 de case, cum erau cele din dealurile sălăjene sau de la poalele Munților Plopișului.

Asigurarea hărților și a manualelor școlare se făcea tot pe filiera vicariat-protopopiat-școală confesională, întocmai ca și manualele școlare. De exemplu, în anul 1859, Episcopia de la Gherla oferea contra cost următoarele hărți: Europa, cu 5 florini bucata, Banatul cu 50 de creițari. În același an la Șimleu se trimite un număr suplimentar de manuale de la Blaj constând în 20 de abecedare, 20 de aritmetici și 45 de geografii cu specificarea că banii pentru istorii la prețul de 1 florin și 8 creițari, se vor trimite înainte, întrucât sunt aduse din Muntenia.¹²³

În perioada 1860-1890, în clasele primare se foloseau abecedarele și aritmeticele editate de Ioan Fechet Negruțiu în tipografia de la Gherla. Prin intermediul lui Ioan Maniu, Demetriu Coroianu intră în posesia cărților lui Simion Bărnuțiu publicate la Iași de foștii săi elevi, iar în anii nouăzeci ai veacului trecut, sunt tot mai căutate, pe lângă cărțile de literatură publicate în România, cele trei volume din *"Istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă"* ale lui Barițiu, apărută la Sibiu în toiul luptelor memorandiste.¹²⁴

Cenzura impusă de guvernul de la Budapesta va interzice manualele de istorie scrise de Zaharia Boiu, A. T. Laurean și I. Micu Moldoveanu, aceasta stârnind reacție,

¹²² D. J. A. N. Sălaj, Fond I. Ardeleanu-Senior, Cota 19/1858, f. 6-14.

¹²³ *Idem*, Fond Parohiile greco-catolice din Sălaj, Parohia Chieșd, Cota 126/1859, f. 3-7.

¹²⁴ I. Ciocian, *op. cit.*, p. 92-94.

în primul rând din partea preoților și a fruntașilor mișcării naționale. În anul 1882, Andrei Cosma ridică problema ca în toate școlile confesionale să se uniformizeze ortografia aprobată de *Academia Română*, iar catechismul scos de Andrei Liviu Pop 1866 la Lugoj să ajungă la gimnaziul din Șimleu.¹²⁵

Din 1882, în tracturi le Șamșud și Sărăuad s-a stabilit regula ca în fiecare toamnă, pentru biblioteca școlară preoții să contribuie cu 2 florini, învățătorii cu 1 florin, iar cantorii cu 50 de crețari. În școli se vor procura dulapuri pentru păstrarea cărților, urmărindu-se ca nimeni să nu poată împrumuta o carte mai mult de 8 zile. Celor ce nu vor restitui cărțile la timp să li se ridice dreptul de a avea acces la biblioteca școlii.

Intenția de a redacta o publicație în Șimleu, sub patronajul vicariatului, nu s-a putut materializa, nu atât din lipsa fondurilor bănești, cât mai ales din cauza opoziției autorităților maghiare, care nu le-a permis să-și redacteze o revistă sau un ziar propriu nici forurilor diecezane de la Gherla, aproape pe toată durata celei de a doua jumătăți a secolului trecut. Legea presei impusă de regimul austro-ungar îngreună în permanență publicațiile în limba minorităților naționale, iar cenzura urmărea îndeaproape foile românești, considerându-le mijloace de subminare a ordinii de stat în Ungaria. Publicațiile cele mai căutate în rândul clerului și a păturii culte din Sălaj, încă din timpul pastoratului lui Șuluțiu au fost *"Gazeta Transilvaniei"* și *"Foaie pentru minte, inimă și literatură"*, scoase de George Barițiu la Brașov, urmate de *"Organul luminării"* de la Blaj în preajma revoluției de la 1848, considerate cele mai autentice mijloace de informare pentru toți românii din Ardeal, la care se vor adăuga după revoluție revista *"Transilvania"* de la Sibiu și *"Sionul Românesc"* de la Viena.¹²⁶

În 25 decembrie 1855, vicarul Demetriu Coroianu dă o circulară către toți preoții din tracturile protopopești Crasna și Valcău, îndemnându-i să-și procure foaia bisericească de la Viena, care publică nu numai știri legate de biserică, ci și articole dogmatice și morale, schelete de predici și sinoade ecleziastice.

Citirea presei de către cler este considerată de vicar o prioritate în viața oricărui slujitor al altarului, pentru a-i lărgi orizontul de cunoaștere și mijloacele de acțiune în cadrul misiunii preoțești: *"Trebuie să ne așteptăm, cari cât putem, căci altcum suntem numai năimiți păstori ai turmei lui Hristos... altcum suntem numai conducători orbi, numai vestitorii întunerului"*, arată Demetriu Coroianu în circulara trimisă preoților tractuali. O bună perioadă de timp, această publicație putea fi găsită aproape în toate parohiile din *Țara Silvaniei*.¹²⁷

Pentru prețul lor accesibil și sfaturile practice pe care le conțineau, preoții de țară și învățătorii citeau: *"Familia"*, *"șezătoarea"*, *"Amicul familiei"* și *"Cărticica țărânului român"*, iar ca și publicație adresată educatorilor *"Foaia școlastică de la*

¹²⁵ N. Comșa, T. Seiceanu, *op. cit.*, p. 74.

¹²⁶ *Idem*, p. 75.

¹²⁷ V. Bojor, *op. cit.*, p. 122.124.

Blaj"¹²⁸. În deceniul al șaptelea prevalează în lectura clerului sălăjan foile cu conținut politic, alături de "*Gazeta Transilvaniei*", foarte căutate fiind "*Observatorul*" de la Sibiu și "*Federațiunea*" de la Budapesta. George Pop de Băsești, Ioan Nichita, Alimpiu Barbuloviciu, Andrei Cosma, etc., în drumurile lor la Sibiu, Blaj, Cluj sau Budapesta aduceau principalele publicații, care apoi erau citite și de cei care nu reușeau să se aboneze. În ultimele decenii ale secolului trecut, intelectualitatea și fruntașii satelor citeau "*Tribuna*" de la Sibiu și "*Gazeta Transilvaniei*", adevărate focare de informare și susținere a mișcării politice din Transilvania, angrenată prin toate fibrele sale în mișcarea memorandistă. În anul 1884, la vestea că studenții maghiari din Cluj au ars primul număr din "*Gazeta*", cu ocazia transformării acesteia în publicație cotidiană, Ioan Maniu organizează o întrunire protestatară în casa vicarului Alimpiu Barbuloviciu, la care participă și câțiva elevi români de la gimnaziul minorit.¹²⁹ După propaganda care i s-a făcut "*Gazetei*", numărul abonamentelor a crescut pe tot cuprinsul Sălajului, ajungând chiar și în cele mai izolate sate românești.

Alături de fruntașii politici, vicarul, preoții și învățătorii din Sălaj vor colabora cu articole prin care-și vor manifesta atitudinea politică sau își vor face cunoscute preocupările în plan profesional, mulți dintre ei dovedindu-se adevărați oameni de condei. Abonamentele la publicații au devenit o necesitate pentru majoritatea intelectualilor sălăjeni și susținerea cu fonduri bănești a principalelor reviste culturale și politice din Transilvania, mai ales că publicațiile românești erau extrem de puține în raport cu cele maghiare și germane.

THE ROMANIAN CONFESSIONAL SCHOOLS FROM SĂLAJ IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

(Summary)

The confessional schools from Sălaj occurred as a result of the seek for cultural elevation and at the same time with the purpose of supporting the youth to enter the political and spiritual elite of the Sylvania Country. The financial support came from the parishoners, fostered by the Office of *Locum Tenens* of Sylvania and the Greek Catholic archpriests from the region.

There was a pleiad of teachers in Sălaj who devoted themselves to the school and participated in the national movement, raising the level of teaching, convincing children from all social strata to join the confessional Greek Catholic schools.

Throughout the second half of the 19th century, these schools went through a revival period, as a consequence of the work of religious personalities, occupying the *locum tenens* position in the church hierarchy, like Alexandru Șterca-Șuluțiu, Demetriu Coroianu, Alimpiu Barbuloviciu.

¹²⁸ N. Comșa, T. Seiceanu, *op. cit.*, p. 82.

¹²⁹ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 61.